

Gréczi-Zsoldos Enikő

Középmagyar kori nógrádi nyelvemlékek helyesírási jellemzői

habil. egyetemi docens

*Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék
greczi-zsoldos.eniko@uni-eszterhazy.hu*

Absztrakt

Tanulmányom helyesírás-történeti témát dolgoz fel. Levéltárakban fennmaradt, középmagyar kori kéziratos nyelvemlékek szövegét vizsgálom. A 17. századi Nógrád vármegye területén kelt magánlevelek, perszövegek és különböző jogi iratok kézírásának sajátosságait mutatom be. Az egykori helyesírás sok egyéni vonást és következtelenséget mutat: a magán- és mássalhangzók hosszúságának jelölése következtelen, a szavak írásmódja nem egységes. A területhez kötött írásmódbeli jegyekből nyelvjárás-történeti következtetések is levonhatók.

Kulcsszavak: helyesírás-történet, középmagyar kor, palóc nyelvjárás, Nógrád vármegye

The Characteristics of Spelling in the Texts from Nógrád County in the Middle Age of the Hungarian Language

Abstract

My study focuses on the history of writing. I examine written documents from the Middle Hungarian period that are preserved in archives. The language documents studied include private letters, court texts and various official documents from the 17th century. The area of investigation is the former Nógrád County. Before the 19th century, there was no standardized Hungarian orthography. The letters and the writing style of vowels and consonants were careless and inconsistent. The writing in the 17th century reflects dialectal characteristics, allowing us to draw conclusions about local language usage.

Keywords: history of spelling, middle age of the Hungarian Language, Palóc dialect, Nógrád county

Tanulmányomban a magyar nyelv történetének évszázadokkal korábbi időszakából, a középmagyar korból származó, az egykori történelmi Nógrád vármegyében keletkezett nyelvemlékek írásmódjának jellegzetességeit mutatom be. A helyesírás-történet XVII. századi, palóc területre jellemző sajátosságainak a kiemelésével arra igyekszem rámutatni, hogy a szövegek helyesírási jegyei nyelvjárás-történeti tanulságok meglátására is alkalmasak. Tanulmányomban olyan helyesírás-történeti sajátosságokat emelek ki, amelyek esetében a kodifikálás előtti egyéni írásmód segíthet a regionális vonatkozások rekonstruálásában, az egykori előbeszéd és a helyi nyelvjárás jellemző jegyeinek a feltárásában.

Mindaddig, míg nem volt az egész magyar nyelvterületre érvényes egységes helyesírási szabályzat, addig a szövegek lejegyzői vagy egy szűkebb körben érvényes helyesírási szabályrendszert követtek (pl. a kolostorok scriptóriumaiiban, a királyi kancellárián, a felekezetekhez kötődő szövegek lejegyzésében), vagy egyéni megoldásokat alkalmaztak írásgyakorlatukban. Ez a fajta lejegyzői, írói szabadság, a normativitás hiánya következtelenne tette az első helyesírási szabályzat megjelenését megelőző időszak helyesírását. A középmagyar kort egy történelmi esemény és egy művelődéstörténeti korszak kezdőpontja foglalja keretbe. A nyelvtörténeti korszakolás az 1526-os mohácsi csatavesztéstől a magyar felvilágosodás 1770-es évekbeli jeles irodalom- és művelődéstörténeti eseményeivel, Bessenyei György munkáinak a megjelenésével határolja be a középmagyar kort. Ennek az időszaknak a középső évszázadából származó kéziratok vizsgálatával foglalkozom tanulmányomban.

A vizsgált kézíratos szövegek a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltárának, az Esztergomi Prímási Levéltárnak, illetve a beszercebányai Állami Területi Levéltárnak a gyűjteményéből valók. A korpuszom változatos műfajú nyelvemlékekből áll: több száz oldalnyi középnemesi misszilis, jobbágypanasz, bírósági per (büntetőper, határvita, boszorkányper stb.), tanúvallomás, határjárás, különböző jogi irat kézzel lejegyzett szövegét vizsgáltam meg. Ezekből válogatva mutatom be példákkal adatolva többnyire azokat a helyesírási, írásmódbeli sajátosságokat, amelyek rávilágítanak a korabeli írásmódnak a helyi nyelvjárást tükröző jellegére.

A nyelvemlékek kézírásának ductusa a legtöbb esetben már a szöveg mikrolingvisztikai elemzésének megkezdése előtt megmutatja, hogy igényes, gyakorlott avagy íráshoz kevésbé szokott, gyakorlatlan kéz jegyezte-e le a szöveget. A bíróságokon alkalmazott jegyzők, írnokok kézírása – hivatali kötelességükből adódóan – a legtöbbször szépen rendezett, kalligrafikus, gondos írásmódot tükröz. Mivel a középmagyar korban kevesen tudtak írni-olvasni, ezért értékelt tevékenységnek és önálló foglalkozásnak minősült az írnoki munka. A középnemesi misszilisek lejegyzői általában falun vagy vidéki

városban élő, írni-olvasni tudó nemesek, birtokosok, megyei hivatalt betöltő személyek. Ez a lejegyzői kör műveltség tekintetében változatos: megjelennek közöttük kivételesen művelt, olvasott személyek, és – sokszor az írásmínőségből is látszik – feltűnnek olyan szöveglejegyzők, akik csupán alkalmanként vetnek papírra szöveget, így kézírásuk nem tükrözi a gyakorlottabb scriptorok szép betűkkel, igényesen vezetett betűírását. A nógrádi nemesek között is éltek olyan módosabb birtokosok vagy várurak, akik egy vagy több jegyzőt, írnokot alkalmaztak a levélírás, a jogi dokumentáció és egyéb írásmunkák elvégzésére, olykor azonban maguk vetették papírra leveleiket.

A kor írott szövegeiben gyakran feltűnnek – a jogi dokumentumokban elvárás-szerűen is – latin nyelvi elemek. A jogi szaknyelvben, a különböző műfajú iratok formuláiban (pl. a perek bevezető, hivatali szövegeiben, a levelek pragmatikai fordulataiban) sok latin nyelvű elem keveredik a magyarul írt szövegekbe. Műveltség és tanultság függvénye, hogy az egyes írnokok szövegeibe milyen mértékben, milyen szintű nyelvtudást tükrözve és milyen írásmóddal keverednek latin szavak, kifejezések. A vizsgált iratokban gyakran a latin szavakat is magyar helyesírással jegyezték le.

A XVI–XVIII. századi Magyarországon nem általános az írni-olvasni tudás, sok ember analfabéta, ezt tükrözik az egyes jogi iratok, pl. testamentumok, kezeslevelek, kölcsönnyilatkozatok, tulajdon- és záloglevelek, perszövegek végén az írni nem tudók kézjegyeiként szolgáló keresztek. Ám ha valaki ebben a korban tudott is írni-olvasni, az sem jelentette feltétlenül azt, hogy magas műveltségű vagy magasan iskolázott. Ebben az időszakban a nyelvhasználat jellemzően a nyelvjárási beszéd, így még a nyelvjárási területeken élő írástudók sem tudják teljesen elfedni írott szövegeikben a nyelvjárásiasságukat, ezért természetes, hogy előtűnnek az iratokból a nyelvjárásra vagy az élőbeszédre jellemző sajátosságok, regionális nyelvi jegyek. Ám mindezek mellett a deákokban ekkor már megfogalmazódott az az igény, hogy a nyelv, amelyen írnak, használható legyen a szűkebb régió határain túl is. A magyar nyelvtörténet legújabb kézikönyvében Korompay Klára is hangsúlyozza a középmagyar kor helyesírását tárgyaló fejezetben, hogy „a deákság mint világi értelmiségi réteg lényeges tényező az írott köznyelvi norma kialakításában” (Korompay 2018: 90). Egységesülési folyamat indul meg, amelynek eredményeként először területi normák jönnek létre (Deme 1959). Az írnokok azonban nem tudják maradéktalanul megvalósítani a normá(k)hoz való igazodást, a szövegeken áttörnek még a regionalizmusok. A beszélt nyelv ugyan még a nyelvjárás, az írás pedig helyenként már kevésbé nyelvjárásias, de a tájnyelvi jellemzőket nem tudják egészen elhagyni. A XVI. században kialakul több nyelvjárás fölötti nyelvváltozat, ún. regionális norma. A XVII–XVIII. században kezdenek egymáshoz közelíteni ezek a területi normák, és csak később alakul ki az egész nyelvterületre érvényes normatív nyelvváltozat, amely az egységes helyesírás alapja is lesz.

Az egységes helyesírás megteremtésére a XIX. századi első kodifikálást megelőzően is felmerült már az igény, de a XVII. században nem tisztázták még az elveket,

a scriptorok hangjelölése és írásmódja egységes ortográfiához nem tudott igazodni. A korszak kéziratait tanulmányozva az a megfigyelésem, hogy az írásmódot a következetlenség és minden tekintetben az egyenetlenség jellemzi. A következetlenség olyan fokú, hogy sok esetben akár egyazon szót is többféleképpen ír le a scriptor ugyanabban a szövegben. Nincs egységes hangjelölés: sem a betűk használata, sem a magánhangzó-, sem a mássalhangzó-jelölés nem kötődik szabályhoz, a hosszúságjelölés következetlen, az ékezethasználat hanyag. Egy 1659-es jobbágypanaszban¹ közvetlenül egymás mellett leírt szavakban a hosszú magánhangzót egyik esetben jelöli, a másik esetben jelöletlenül hagyja az írnok: *Birak Polgárok*. Ugyanebben a levélben a scriptor egyes szavakban jelöli az ékezetet, némely esetben nem: pl. *esedezőnk, levelünkben*, ugyanakkor: *zurzavaros*.

A rövid és a hosszú magánhangzókkal jelölt szóalakok kiejtése nehezen rekonstruálható, hiszen következetlen az írnok ékezethasználata. Néhány ékezet nélküli alak esetében azonban érdemes elgondolkodnunk az ejtést tükröző írásmódon. A magánhangzó-jelölés vizsgálata olykor nyelvjárástörténeti tanulsággal is járhat. Szurdokpüspöki, a jobbágylevelek keletkezési helye a palóc nyelvjárás-történeti középpalóc nyelvjárásához tartozó település. Az itt élő nyelvjárási beszélőkre nem jellemző a hosszú magánhangzók rövid ejtése, ellenben a Dunántúl nyelvjárásainak sajátossága a rövid hangzós ejtés, ami a levelekből idézett példasorban szereplő szavak írásmódjában is tükröződik: *busitanunk, háboruság, elmúlt, uttyok 'újuk', szűkleni, nevű, igazittya, félelmesitet, bátoritttyák, eltulajdonításából*. Nem volna helyes, ha a levelek szövegeinek nyelvjárási lokalizálásánál megelégednénk a keltezésből adódó helyhez kötéssel, mivel az ún. belső lokalizáció (Benkő 1957: 35), azaz a nyelvi anyagra támaszkodó érvek alapján úgy tűnik, hogy nem a település elhelyezkedéséből adódó palóc anyanyelvjárást tükrözi az írnok nyelvhasználata. Ennek a levélnek az írójától több levél is fennmaradt, s ezeknek a szövegeknek a belső lokalizációs vizsgálata azt igazolta, hogy az írnok vélhetően dunántúli származású. Mindenesetre számba kell vennünk a következetlen helyesírás jellemzőit, így azt is, hogy a rövidséget és a hosszúságot nem mindig különböztették meg ebben a korban, így az írásmód nem minden esetben tükrözte a kiejtést.

Az írott szövegekből a legtöbbször nehéz, sőt sokszor lehetetlen megállapítani a beszélt nyelvi fonémák hangállapotát, fonetikai jellemzőit, de korpuszom vizsgálata és néhány más vizsgálat tanúsága azt igazolja, hogy egy-egy írnok sajátos hangjelölése alapján van esély írott szövegekből a helyi nyelvjárásban ejtett magánhangzók adatolására. A vizsgált szövegekben több helyen is előfordul az *é* graféma – vélhetően – zárt *ĕ* jelölésére használva. Elképzelhető, hogy egy 1653-ban Szécsényben (nyugati középpalóc területen) kelt záloglevélben a *meg-* igekötő zárt magánhangzós alakjait tükrözi az alábbi írásmód: *mégħ neuezet* (véltető ejtése: *mĕgnevezett*), *mégħ irt* (e. *mĕgirt*). Egy 1668-ban lejegyzett nógrádi misszilis szövegében a *śém* (e. *szĕm*) és az *élégé* (e. *ĕlĕggé*)

¹ A zárójelben található sorszáмок a tanulmány végén sorolt források számát jelöli.

szóalakok írásában is az *é* – feltételezhetően – zárt *ĕ* jelölésének funkciójában szerepel. Bár az utóbbi példában egyszerű elírás is szóba jöhet. Eszterházy (*Esterháás*) Miklós Zólyom várából 1669-ben címzett magánlevelében is találunk néhány ilyen szóalakot: *ézelőt* (véltető ejtése: *ézelőt*), *šekés helyére* (e. *šekés helyére*), bár ez utóbbi példában akár elírás is lehet. Egy 1682-ben Kékkőalján írt perszövegben két adatot is találtam: *vét volna* (e. *vét volna*), *N[em]z[e]tés* (e. *nemzetés*). Az 1685-ben Gácsott lejegyzett nemesi közgyűlési jegyzőkönyvben valószínűleg szintén a zárt *ĕ* jelölésére szolgálhat az *é* az alábbi szóban: *féllül* (e. *féllül*). A Heves vármegyei alispántól, Almásy Jánostól a Nógrád megyei alispánnak 1699-ben Gyöngyösről küldött, valószínűleg íródeákja által lejegyzett, egyéb vonásokban is nyelvjárásiasságot mutató misszilisében két szóban is felismerhetjük az *é*-t *e* helyén, mely talán szintén zárt *ĕ*-t jelöl: *ésmérvén* (e. *ésmérvén*), *kérem* (e. *kérem*). A kor következetlen helyesírását figyelembe véve akár egyszerű elírások is lehetnek ezek, ám a vélekedésemet Földi Gábor megfigyelése alátámaszthatja. Egy 1841-ből származó Nógrád megyei összeírás vizsgálatakor azt állapította meg, hogy „a zárt *ĕ* esetén az ejtés az *é* hang ejtéséhez közelít, így az *é* grafémával való jelölés magától értetődő” (Földi 2008: 210). Példáimhoz hasonló nyelvi adatokat emel ki: *Déjtár*, *Endréfalva*, *Gédeon*, *Zelené* (valószínű ejtése: *Déjtár*, *Endréfalva*, *Gédeon*, *Zelené*).

A fentebb említett szurdokpüspöki jobbágypanaszok lejegyzője a rövid *e* jelölésére kétféle grafémát is használ: az *e* a mai köznyelvünkben is meglévő középzárt *e* jele lehet, az *è* egyrészt talán a zárt *ĕ* jelölésére, másrészt a hosszú *é* jelölésére szolgál. A hosszú-ságjelölés és a grafémahasználat azonban nem következetes. Az alábbi szóalakokban vélhetően a zárt *ĕ*-t jelöli: *rèá*, *rèánk*, *nè*, *lènne*, *šèrèzzzen*, *csèndes*, *kègyes*, *lèhet*, *hègyen*, *èdgy*, *rèndbeli*, *csèndessedgyék*. Helyenként az *è* a jele a levelekben a hosszú *é*-nek is, pl. *ès*, *Szècsèny*, *levelekèrt*, *egyèb*, *tehetnèk*, ugyanakkor az írrok a mai írásrendszerünkben meglévő *e*-vel is jelöli a hosszú magánhangzót, pl. *nyugodgyék*, *léšen*, *jövén*, *égetnek*, *vetették*, *sörtés*, *šemély*.

A palóc nyelvjárás máig megőrizte a köznyelvihez képest zártabb *ĕ* mellett az illabiális ejtésű *á* hangot. Az adatok megerősíthetik azt a vélekedést, hogy az *e* helyén álló *é* hangjelöléshez hasonlóan az *a* helyén álló *á* is nyelvjárasi ejtést tükrözhet. Korábban is felvettem már annak a lehetőségét, hogy a palóc területen lejegyzett nyelvm emlékekben felbukkanó egyéni jelölésű *e*-k és *a*-k tüzetesebb vizsgálata hozzásegíthet a palóc nyelvjárás jellegzetes hangzóinak, a zárt *ĕ*-nek és az illabiális *á*-nak az adato-lásához (Grécsi-Zsoldos 2007: 50–52). Török Gábor is megfigyelte palóc területen, a Börzsöny vidékén kelt nyelvm emlékekben, hogy a szövegek írói a nyelvjárasi *á*-zást szórványos *á*-jelölésekkel sejtetik (Török 1964: 52–58). Benkő Loránd a XVII–XVIII. század fordulójának időszakából, a Szentsei-daloskönyvből idéz ilyen adatokat hasonló megjegyzéssel: *bárát*, *šárkának*, *Várgának*, *mágát*, *tátáral*, *hullátását*, *šágát*, *jávára*, *hálálodbul*, *mulátšagom* (Benkő 1957: 89). Az *á* illabiálisánál fogva – az ajakkere-kítéses *a* hangtól távolodva – az illabiális ejtésű *á* felé közelít, ezért lehetett indokolt

a szövegekben az *á*-val való lejegyzés. Persze a rekonstrukciónk pontatlansága mindig fennáll: a helyesírás kialakulatlanságából, az egyéni írásváltozatokból adódó esetleges félreértések helytelen következtetésekhez is vezethetnek. Már csak azért is érdemes kételkedni, mert a vizsgált több száz oldalnyi nógrádi iratanyagban csak ritkán tűnik fel ilyen írásmód. Egy 1616-ban, Szécsényben kelt átvételi elismervényben a *Buzakát* szóalakban az ékezethasználát hanyag, ezért nem biztos, hogy az utolsó szótag magánhangzójának ékezete az illabiális *á*-ra utal. Egy szintén Szécsényben lejegyzett 1648-as kölcsönlevélben többször is előfordul az *áz* névelő, valamint a levélben talált további előfordulások tovább erősíthetik azt a vélekedést, hogy itt az *a* helyén álló *á* az illabiális *á* jele lehet: *Nadásj ... ház, ſabád, málmaiuál, akárnák, alkálmátlánb* (vélfelhető olvasat: *nádási ház, szabád, málmáival, ákárnak, álkálmátlánb*). Látjuk azonban ezekben a példákban is a lejegyzésbeli, helyesírási következtelenséget, amely a kételkedést erősíti. Ha egy szóban több *a* hang található, vélfelhetően mindegyik *a*-t illabiálisan ejtette a palóc beszélő, de a lejegyző mégsem jelölte minden esetben. Azt is látjuk, hogy az *á*-nak ugyanaz az írásbeli jele, mint az illabiális *á*-nak. Több helyen is előfordul ez a fajta következtetlen jelölésmód. Két – Koháry István által írt – 1668-as magánlevélben sok ilyen adatot találunk: *tartozándó, tártott, usussál, birhassák, tálán, áludgyátok, csák* (feltételezhető ejtés: *tártozándó, tártott, úzussál, bírhássák, tálán, áluggyátok, csák*). Egy Ipoly-vidéken 1669-ben keltezett, egyéb nyelvi alakokban is nyelvjárásiasságot mutató határvitában is feltűnik ez az írásmód: *Attyávál, áltál, hátár* (feltételezhető ejtés: *áttyávál, áltál, hátár*). Ugyancsak 1669-ben a már említett Zólyomban birtokos Eszterházy (Esterhás) Miklós levelében is szembeötlő az ékezetes *é*-k mellett néhány ékezetes *a*: *akáro, váló, órávál* (e. *ákáro, váló, órávál*). Gróf Széchy Máriának egy 1671-ben (a Gömör megyei) Murányban kelt záloglevelében a *Nágok* rövidített alakban jegyzi le írnoka a *nágyságotok* szót. Egy északi megyék közötti határvíta szövegében két ékezetes *á* is feltűnik az *a* jelöléseként. Feltételezhetően ezek is a palóc nyelvjárásra jellemző illabiális *á* jelei: *á jó akaratért, kereft vonásál* (e. *keresztvonássál*). Egy 1692-es balassagyarmati vámszámadásban a *Báláss Gyarmáth* (e. *Bálásságyármát*) településnévben tűnik föl ez az írásbeli megoldás. A Nógrád megyei Kazáron lejegyzett határvíta szövegében is *a* helyén gyakran ékezetes *á* áll: *Mágh* (e. *mág*), *Kázár* (e. *Kázár*), *Zagjvaiák* (e. *zágyvaiák*). Két, ugyanabban az évben, 1694-ben, különböző településeken (a Nógrád megyei Szalmatercsen és Ecsegen) lejegyzett jobbágypanaszban is találunk figyelemre méltó adatokat: *Ngkált* (e. *nágyságotokát*) – szalmatercsi jobbágypanasz, *állápotunkat* (e. *állápotunkát*) – ecsegi jobbágypanasz. Nyilvánvalóan továbbra is lehetnek kétségeink, hogy rekonstrukcióm helyes-e, mivel nem áll rendelkezésünkre számottevő adat bizonyítékként, ráadásul ebben a korban számos következtetlen helyesírási jelöléssel találkozunk. Az adatok mégis megerősíteni látszanak azt a vélekedést, hogy a fenti hangjelöléseknek ejtéstükröző szerepük van.

A XVII. századi Nógrád területén kelt iratokban gyakran feltűnik az *ö/ő* hang jelölésére szolgáló *eö* betűkapcsolat. Bizonyára írniaki írásváltozatról lehet szó, mivel olyan műfajú jogi iratokban jellemző, amelyek a hivatali írásbeliséghez kötődnek, s az iratok keletkezési helyének behatárolása alapján ez az izoglossza a történelmi Nógrád közepén húzható meg, mivel leggyakrabban a megye északi területein működő írnokok szövegeiben adatolható, egy-egy esetben előfordul a megye déli részén működő deákok szövegeiben is. Az adatokat szép számmal idézhetném, a példasoromat a fentebb már említett 1676–1682 közötti határvitából emeltem ki: *seöt, jeövendöben, eö, leöttünk, Feöldes*.

Az *i*, a *j* és az *y* egymás ekvivalens jelölői. Helyenként íráshagyományként megjelenik az *ÿ* graféma még a XVII. század végén is. Pl. egy 1692-es határvita bírósági írnokának kézírásában is feltűnik: pl. *hálÿ* (e. *hálj*), *ÿelejek* (e. *szeleiek*). Az utóbbi példában is megtaláljuk, de sorra lehetne idézni a kor írott szövegeinek adatait, amelyekben a *ÿ* az *sz* jelölője. Néhány adat: *léÿsen, ÿemély, ÿerèncessen, ÿerèzzen*, helyenként *sz* jelöléssel változva akár ugyanazon misszilis szövegén belül: *ÿomÿéd ~ szomÿéd*. A szintén századvégi poltári misszilis köznemesi lejegyzőjének kézírásában is *ÿ* a *sz* jelölője: pl. *ÿolgalatomat*. Az 1659-ben kelt szécsényi levél írójának szövegében a *z* jelölésére használatos *3*-t is megtaláljuk mint a kor jellegzetes írásjegyet az *ÿ* írásjegy mellett: *ÿere33úk*.

A palóc nyelvjárási régió mindegyik csoportjának jellemzője a palatalizáció, különösen a *t*, *d*, *n*, *l* hangzók esetében leggyakrabban *i* előtt. Csupán az északnyugati palócban nem teljes körű az *l* palatalizációja, de ott is jelen van (l. pl. Imre 1971). A palóc nyelvjárás jellegzetes mássalhangzó-jelenségei közül megfigyelhetjük a szövegekben a kiejtésben hallható palatalizáció lejegyzési formáit. Bár ezek a hangjelölési módok is azon megfigyelések közé tartoznak, amelyek teljességgel nem bizonyíthatók. A palóc nyelvjárás jellemzőinek ismeretében azonban valószínű, hogy a szövegekben feltűnő *li*, *lli* a palatális *ly* jelölői. Báró Koháry István 1659-ben keltezett magánlevelében, amelyet Szécsény várkapitányaként küld Nógrád vármegye alispánjának, Bartakovics Jánosnak, a kis- és nagybetűs szókezdettel is leírt *Goliobis* – *goliobis* 'golyóbis' szó és az *illie[n]* (e. *ilyen*), *ollias* (e. *ollyas*), *ollia[n]* (e. *ollyan*), *Melliet* (e. *mellyet*) névmások *ly*-je a palatálisan ejtett *l'* jelölője lehet.

A várkapitány saját kezűleg írt levelében változatos, következtelen a hangjelölés. Bizonyos hangok jelölésére többféle graféma szolgál:

c: c3, C3	ő: ó, eő
cs: cs, ch, c3, C3	s: s, f, 5
i: i, I, ý, j	sz: S3, ß, Sz
í: i, ý	ü: ú, ũ
ö: ó, ő, eő	z: z, 3, 3

Az *n* palatalizációja is jellemzi a palóc nyelvjárás csoportokat. Koháry István levelének szövegében az *Ispániság* (e. *ispányság*), *valamenni* (e. *valamennyi*) szavainak írásmódja tükrözi a palatális ejtést, bár az utóbbi esetben – a korabeli egyéni helyesírási megoldások miatt – az egyik fonéma nem jelölődik. A szurdokpüspöki levelekben sok olyan szóalak fordul elő, amelyben az *lly* utalhat a palatális ejtésre, ám biztosan ez esetben sem jelenthetjük ki, pl. *ammellyet, tellyességgel, illy, megvizsgállya, visellyen, valamellyikünknek, találllyák, ollyá, ollyan, gondollyák, illyen képpen, vellyük, javallyuk, éllýék, tellyes*.

A középmagyar kor helyesírásában inkább a kiejtés elve szerinti írásmód érvényesült a szóelemzés helyett. Az egykori írnokok gyakran jelölték a mássalhangzó-kapcsolatok írásmódjában a hasonulást és az összeolvadást. A szurdokpüspöki levelek szövegéből ezt a jelenséget is lehet adatolni: *szolgálattyára, sajáttýok, állapattya, akarattya, parancsolattya, járhattya, igaziccsa, méltosztassanak*; vagy a nyugati középpalóc területen fekvő Horpács községben lejegyzett boszorkányper szövegéből idézve a példát: *nem nyukhatot*.

A kis- és nagybetűs szókezdések indoka a XVII. századi írnokok szövegében teljesen következtelen. Gyakran írnak le közneveket nagy kezdőbetűvel, ugyanakkor az is előfordul, hogy tulajdonnevet kis kezdőbetűvel írnak.

Az elválasztás jele a leggyakrabban a sor végére tett „jel, pl. *fol, gaja; ma, radok, pa, rancfolatotis*. Ugyanebből a köznemesi misszilisből idézhetünk példát a gyakori rövidítésre, amelyet a szó végén a fölé helyezett vonás jelez, pl. *nē attā, magā ugjā, Uk, kē* (e. *nem attam* [a hasonulást írásban is jelöli], *magam, ugyan, Uramnak, kegyelmednek*). Leggyakrabban nazális hangokat (*n, m*) rövidítenek, illetve a gyakran ismétlődő pragmatikai-kommunikációs jelölőket, avagy formulák gyakori szavait (megszólításokat, Isten, Krisztus nevét). Az ismétlődő megszólításokat a leggyakrabban rövidítik, pl. a kor missziliszeiben sokszor előforduló *kēd* 'kegyelmed', *Ngd* 'nagyságod'.

Összefoglalásként megjegyezhetjük, hogy a középmagyar kor középső évszázadában kelt nógrádi iratok olykor regionális nyelvi jegyeket tükröznek, a helyesírási sajátosságok területi nyelvváltozathoz köthetők, olykor pedig illeszkednek a kor területtől független írásgyakorlatához. Az egységes nyelvhasználat és helyesírás igénye megmutatkozik a regionális normák kialakulásában és a kisebb csoportokhoz kötődő egységesülési mintákban. A XVII. század írásgyakorlata azonban ezek ellenére sokszor egyéni, ebből következően egyenetlen, következtelen.

Irodalom

Benkő Loránd 1957. *Magyar nyelvjárástörténet*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Deme László 1959. *A XVI. század végi norma kérdéséhez*. Nyelvtudományi Értekezések

20. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Földi Gábor 2008. Egy 1841-ből származó Nógrád megyei nemesi összeírás dialektológiai

vizsgálata. *Magyar Nyelvjárások* 66: 206–214.

Gréczi-Zsoldos Enikő 2007. *Nógrád vármegye nyelve a XVII. században*. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 52.)

Imre Samu 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Korompay Klára 2018. Helyesírás-történet. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 83–98.

Török Gábor 1964. *A Börzsöny-vidék nyelvjárástörténetének települési háttere*. Budapest: Akadémiai Kiadó. (Nyelvtudományi Értekezések 45.)

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltára (a továbbiakban: MNL NVL) Balassagyarmati részleg XIV. 3. D. A balassagyarmati Nagy Iván Múzeum iratgyűjteménye. 11. d. Különféle családi levéltárakból összegyűjtött iratok. Budai Bornemissza Bolgár család iratai. 1653. február 2. Szécsény.

Állami Területi Levéltár Besztercebánya (Štátny Oblastný Archív v Banskej Bystrici). (A továbbiakban: ÁTLB). XXIV. 1. Magisztrátusok. 1255–1922. 139.

MNL NVL Balassagyarmati részleg XIV. 3. D. A balassagyarmati Nagy Iván Múzeum iratgyűjteménye. 9. d. Különféle családi levéltárakból összegyűjtött iratok. Bartakovich család iratai. 1669. augusztus 26.

MNL NVL 1. o/bb fasc. 1. Nr. 34/1. Inquisitiones. 1682. június 27.

MNL NVL IV. 1. a/4. Protocollum Comitatus Neogradiensis 1683–1689. 1685. február–március.

MNL NVL Balassagyarmati részleg XIV. 3. D. A balassagyarmati Nagy Iván Múzeum iratgyűjteménye. 9. d. Különféle családi levéltárakból összegyűjtött iratok. Bartakovich család iratai. 1699. július 27.

Esztergomi Prímási Levéltár 1/1. Lad. 23. fasc. 7. 1654. január 3., 1656. március 31., 1656. május 17., 1657. május 10., 1659. január 25., 1659. március 19., 1659. szeptember 1.

MNL NVL IV. 1. b. Nógrád vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 1616. április 21.

MNL NVL XIII. 1. A Bory-Madách család iratai. 1648. július 19.

ÁTLB XXIV. 1. Magisztrátusok. 1255–1922. 138., 140.

MNL NVL IV. 1. o/bb. Inquisitiones. Fasc. 1. Nr. 5.

ÁTLB XXIV. 1. Magisztrátusok. 1255–1922. 1671. január 10.

MNL NVL IV. 1. o/bb. Inquisitiones. Fasc. 9.

MNL NVL Balassagyarmati részleg V. 3. c. Perceptio vectigalis (Vámi számadások). 1692. december 22.

MNL NVL IV. 1. o/ff. Inquisitiones. Nr. 15. 1694. március 2.

MNL NVL IV. 1. b. Nógrád vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 1694. Szalmatercs.

MNL NVL IV. 1. b. Nógrád vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 1694. Ecseg.

MNL NVL Balassagyarmati részleg XIV. 3. D. 9. d.. A balassagyarmati Nagy Iván Múzeum iratgyűjteménye. Különféle családi levéltárakból összegyűjtött iratok.

Bartakovich család iratai. 1659. november 20. Szécsény.

MNL NVL IV. 1. b. Nemesi közgyűlési iratok. 1692. december 21. Poltár.

MNL NVL IV. 1. b. 6. d. 1692. július 3. Horpács.